ৰাজস্থান ৰাজ্য আৰু অন্যান্য

বনাম

ঠাকুৰ প্ৰতাপ সিংহ

(এচ. কে. দাস, এম. হিদায়াতুল্লা, কে. চি. দাস গুপ্তা, জে. চি. শ্বাহ আৰু এন. ৰাজাগোপালা আয়েংগাৰ, ন্যা.)

জাতি আৰু ধৰ্মৰ ভিত্তিত বৈষম্য - হৰিজন আৰু মুছলমানক অতিৰিক্ত আৰক্ষী খৰচ পৰিশোধৰ পৰা ৰেহাই দিয়া চৰকাৰী অধিসূচনা - বৈধতা - ভাৰতৰ সংবিধান, অনুচ্ছেদ ১৫(১) - আৰক্ষী অধিনিয়ম, ১৮৬১ (১৮৬১ চনৰ V), ধাৰা ১৫।

আৰক্ষী অধিনিয়মৰ ১৫ নং ধাৰাত জাৰি কৰা অধিসূচনাৰ 4 নং অধিসূচনাৰ দ্বাৰা ৰাজস্থান চৰকাৰে কিছুমান বিশেষ গাঁৱৰ হৰিজন আৰু মুছলমান বাসিন্দাক তাত নিয়োজিত অতিৰিক্ত আৰক্ষী বাহিনীৰ খৰচ পৰিশোধৰ পৰা ৰেহাই দিছিল। ভাৰতীয় সংবিধানৰ ১৫(১) অনুচ্ছেদত থকা নিশ্চয়তা উলংঘা কৰা বুলি এই অধিসূচনাক প্ৰত্যাহ্বান জনোৱা হৈছিল।

ৰায়দান দিয়া হৈছিল যে যিহেতু অধিসূচনাৰ 4 নং অনুচ্ছেদে অন্য সম্প্ৰদায়ৰ আইন পালনকাৰী সদস্যসকলৰ বিৰুদ্ধে আৰু জাতি আৰু ধৰ্মৰ ভিত্তিত মুছলমান আৰু হৰিজনৰ সপক্ষে বৈষম্যমূলক ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল, সেয়েহে ইয়াক সংবিধানৰ ১৫(১) অনুচ্ছেদৰ দ্বাৰা পোনপটীয়াকৈ আঘাত কৰা হৈছিল আৰু সেইবাবেই ইয়াক অবৈধ বুলি ঘোষণা কৰিব লাগিব।

দেৱানী আপীল অধিকাৰক্ষেত্ৰ: **১৯৫৬ চনৰ** দেৱানী আপীল নং ২৩১।

১৯৫২ চনৰ ১৪১ নং আজ্ঞালেখ আবেদনত জয়পুৰৰ ৰাজস্থান উচ্চ ন্যায়ালয় (জয়পুৰ বিচাৰপীঠ)-ৰ **১৯৫৩ চনৰ ১১** ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখৰ ৰায় আৰু আদেশৰ পৰা আপীল।

আপীলকাৰীৰ বাবে এম. এছ. কে. শাস্ত্ৰী আৰু টি. এম. সেন।

প্ৰতিবাদী উপস্থিত নহ'ল।

১৯৬০, ১৮ আগষ্ট। আদালতৰ ৰায় প্ৰদান কৰা হয় নিম্নোক্ত ন্যায়াধীশৰ দ্বাৰা-

ৰাজাগোপালা আয়েংগাৰ, ন্যা. – এই আবেদনে ৰাজস্থান ৰাজ্যই আৰক্ষী অধিনিয়ম, **১৮৬১ (১৮৬১** চনৰ V)-ৰ **১৫** নং ধাৰাত জাৰি কৰা অধিসূচনাৰ এটা অনুচ্ছেদৰ সাংবিধানিক বৈধতা বিবেচনাৰ বাবে উত্থাপন কৰে, যাৰ অধীনত গাঁওসমূহৰ "হৰিজন" আৰু "মুছলমান" বাসিন্দাসকলক, য'ত এটা অতিৰিক্ত আৰক্ষী বাহিনী নিয়োজিত কৰা হৈছিল, সেই বাহিনীৰ খৰচৰ যিকোনো অংশ বহন কৰাৰ বাধ্যবাধকতাৰ পৰা ৰেহাই দিয়া হৈছিল।

কোৱা হয় যে ৰাজস্থান ৰাজ্যৰ ঝুনঝুনু জিলাৰ কিছুমান বিশেষ গাঁৱৰ বাসিন্দাসকলে ডকাইত আৰু চুৰি সম্পত্তিৰ সংগ্ৰাহকক আশ্ৰয় দিছিল আৰু ইয়াৰ উপৰিও ভূ-স্বামী আৰু ৰায়তৰ মাজত বিপত্তিৰ সৃষ্টি কৰিছিল যাৰ ফলত অঞ্চলটোত গুৰুতৰ সংঘৰ্ষৰ সৃষ্টি হৈছিল যি পৰিস্থিতিত কিছুমান ব্যক্তিয়ে প্ৰাণ হেৰুৱাইছিল। সেয়েহে ৰাজ্য চৰকাৰে আৰক্ষী আইনৰ **১৫** নং ধাৰাত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে। এই ধাৰা অনুসৰি:

" অশান্ত বা বিপজ্জনক জিলাত অতিৰিক্ত আৰক্ষীৰ নিয়োজন-

(১) ৰাজ্য চৰকাৰৰ বাবে ৰাজ্য চৰকাৰে নিৰ্দেশ দিয়াৰ দৰে চৰকাৰী ৰাজপত্ৰত অধিসূচিত কৰিবলগীয়া ঘোষণাৰ জৰিয়তে বা তেনে আন কোনো ধৰণে ঘোষণা কৰাটো বৈধ হ'ব যে ইয়াৰ কৰ্তৃত্বৰ অধীনত থকা যিকোনো অঞ্চল, বা এনে অঞ্চলৰ বাসিন্দা বা তেওঁলোকৰ যিকোনো শ্ৰেণী বা অংশৰ আচৰণৰ পৰা অশান্ত বা বিপজ্জনক অৱস্থাত থকা বুলি ধৰা পৰিলে, আৰক্ষীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰাটো উপযুক্ত হ'ব।

(২) তাৰ পিছত ৰাজ্য চৰকাৰৰ অনুমোদন সাপেক্ষে আৰক্ষী মহাপৰিদৰ্শক, বা ৰাজ্য চৰকাৰে ইয়াৰ হৈ কৰ্তৃত্ব দিয়া অন্য বিষয়াৰ বাবে পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা ধৰণে এনে ঘোষণাত উল্লেখ কৰা অঞ্চলত সংস্থাপিত কৰিববলৈ সাধাৰণ নিৰ্দিষ্ট পৰিপূৰকৰ উপৰিও যিকোনো আৰক্ষী বাহিনী নিয়োগ কৰাটো বৈধ হ'ব।

(৩) এই ধাৰাৰ উপ-ধাৰা (৫)-ৰ বিধানসমূহৰ অধীনত এনে অতিৰিক্ত আৰক্ষী-বাহিনীৰ খৰচ ঘোষণাত বৰ্ণনা কৰা এনে অঞ্চলৰ বাসিন্দাসকলে বহন কৰিব লাগিব।

(৪) জিলাৰ দণ্ডাধীশে প্ৰয়োজনীয় বুলি বিবেচনা কৰা অনুসন্ধানৰ পিছত সেই বাসিন্দাসকলৰ মাজত তেনে খৰচ ভাগ কৰিব যিসকল, পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা অনুসৰি, সেয়া বহন কৰাৰ বাবে দ্বায়বদ্ধ আৰু যিসকলক পৰৱৰ্তী উপ-ধাৰাৰ অধীনত ৰেহাই দিয়া নহ'ব। দণ্ডাধীশৰ বিবেচনা অনুসৰি এনে বাসিন্দাসকলৰ এনে অঞ্চলৰ ভিতৰত নিজ নিজ উপায়ৰ দ্বাৰা এনে বিভাজন কৰা হ'ব।

(৫) আদেশৰ দ্বাৰা এনে খৰচৰ যিকোনো অংশ বহন কৰাৰ দায়িত্বৰ পৰা কোনো ব্যক্তি বা শ্ৰেণী বা অংশক ৰেহাই দিয়াটো ৰাজ্য চৰকাৰৰ বাবে বৈধ হ'ব।"

উপ-ধাৰা (৬) প্ৰাসংগিক নহয় বুলি বাদ দিয়া হৈছে।

এই বিধানসমূহ যি অধিসূচনাৰ দ্বাৰা আৰোপ কৰা হৈছিল আৰু যিটোক এই কাৰ্য্যবিধিত প্ৰত্যাহ্বান জনোৱা হৈছে, সেই অধিসূচনা তলত দিয়া ধৰণৰ:-

“যিহেতু ৰাজপ্ৰমুখ সন্তুষ্ট যে সূচীত দেখুওৱা ইয়াৰ লগত সংলগ্ন অঞ্চলটো অশান্ত আৰু বিপজ্জনক অৱস্থাত পোৱা গৈছে;

এতিয়া গতিকে আৰক্ষী অধিনিয়ম (১৮৬১ চনৰ V)-ৰ ধাৰা ১৫(১)ৰ অধীনত তেওঁৰ ওপৰত দিয়া কৰ্তৃত্ব প্ৰয়োগ কৰি ৰাজপ্ৰমুখে ঘোষণা কৰিবলৈ পাই আনন্দিত হৈছে যে উক্ত সূচীত অন্তৰ্ভুক্ত ২৪-খন গাঁওক এই অধিসূচনাৰ তাৰিখৰ পৰা ছমাহৰ বাবে অশান্ত এলেকা বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

আৰক্ষী অধিনিয়ম (১৮৬১ চনৰ V)-ৰ উক্ত ধাৰা ১৫-ৰ উপ-ধাৰা ২-ৰ অধীনত ৰাজপ্ৰমুখে আৰক্ষী মহাপৰিদৰ্শকক উক্ত অঞ্চলৰ বাসিন্দাসকলৰ খৰচত ইয়াত সংস্থাপিত সাধাৰণ নিৰ্দিষ্ট পৰিপূৰকৰ উপৰিও যিকোনো আৰক্ষী বাহিনীক নিয়োগ কৰিবলৈ কৰ্তৃত্ব প্ৰদান কৰি আনন্দিত হৈছে।

উক্ত অধিনিয়মখনৰ ১৫ নং ধাৰাটোৰ ৫ নং উপধাৰাৰ অধীনত ৰাজপ্ৰমুখে অতিৰিক্ত আৰক্ষী বাহিনী নিযুক্তিৰ বাবে এই গাঁওসমূহৰ হৰিজন আৰু মুছলমান বাসিন্দাসকলক খৰচৰ যিকোনো অংশ বহন কৰাৰ দায়বদ্ধতাৰ পৰা ৰেহাই দিবলৈ পাই আৰু আনন্দিত হৈছে।”

তাৰ পিছত ২৪ খন গাঁৱৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছিল।

প্ৰতিবাদী – ঠাকুৰ প্ৰতাপ সিং, এই ২৪ খন গাঁৱৰ ভিতৰত এখন গাঁও - বৰাগাঁৱৰ বাসিন্দা হোৱাৰ বাবে ৰাজস্থানৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ত সংবিধানৰ ২২৬ নং অনুচ্ছেদৰ অধীনত আৰক্ষী অধিনিয়মৰ ১৫ নং ধাৰা আৰু বিশেষকৈ ইয়াৰ উপ-ধাৰা ৫-ৰ বৈধতাক বিৰোধিতা কৰি আৰু অধিসূচনাখনৰ বৈধতাক বিৰোধিতা কৰি আৰু উপযুক্ত সকাহৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰি আজ্ঞালেখ বা নিৰ্দেশনা জাৰি কৰাৰ বাবে আবেদন আগবঢ়ায়। উচ্চ ন্যায়ালয়ে সাধাৰণতে আৰক্ষী আইনৰ ১৫ নং ধাৰাৰ অবৈধতাৰ লগতে ৰাজ্য চৰকাৰৰ ওপৰত "এনে বাসিন্দাৰ যিকোনো ব্যক্তি বা শ্ৰেণী বা অংশ"ক অতিৰিক্ত আৰক্ষী বাহিনীৰ খৰচ বহনৰ দায়বদ্ধতাৰ পৰা ৰেহাই দিয়াৰ নিৰ্দেশ দিয়াৰ ক্ষমতাৰ অবৈধতাৰ সন্দৰ্ভত আহ্বান জনোৱা বহল বিতৰ্কক প্ৰতিহত কৰে। কিন্তু বিদ্বান ন্যায়াধীশসকলৰ মতে, "গাঁৱৰ হৰিজন আৰু মুছলমান বাসিন্দা"ক আৰোপিত ৰাশিৰ পৰা ৰেহাই দিয়া অধিসূচনাৰ ৪ নং অনুচ্ছেদটোৱে জাতি বা ধৰ্ম আদিৰ ভিত্তিত বৈষম্যৰ বিৰুদ্ধে সংবিধানৰ ১৫(১) অনুচ্ছেদত দিয়া নিশ্চয়তা উলংঘা কৰিছিল, য'ত লিখা আছে:

"ৰাষ্ট্ৰই কেৱল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ, জন্মস্থান বা ইয়াৰ কোনো এটাৰ ভিত্তিত কোনো নাগৰিকৰ বিৰুদ্ধে বৈষম্য সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিব।"

আৰু ইয়াক অসাংবিধানিক বুলি বাতিল কৰে।

এই আদেশত ক্ষুব্ধ অনুভৱ কৰা ৰাজস্থান ৰাজ্যই এই আদালতত আপীল দাখিল কৰিব পৰাকৈ ১৩২(১) অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰমাণপত্ৰৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়ত আবেদন জনাইছিল আৰু সেইটো মঞ্জুৰ হোৱাৰ পিছত এতিয়া আপীল আমাৰ সন্মুখত আহিছে।

ৰাজ্যৰ বিদ্বান অধিবক্তাই দেখুৱাবলৈ কঠোৰ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল যে বিবাদিত অধিসূচনাত গাঁওসমূহৰ হৰিজন আৰু মুছলমান বাসিন্দাসকলৰ ৰেহাই, "কেৱল" 'জাতি' বা 'ধৰ্ম' বা ১৫(১) অনুচ্ছেদত নিৰ্ধাৰিত অন্যান্য মাপকাঠীৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কৰা হোৱা নাছিল, কিন্তু এই ভিত্তিত কৰা হৈছিল যে এই দুটা সম্প্ৰদায়ৰ ব্যক্তিসকলক ৰাষ্ট্ৰই সেই আচৰণৰ বাবে দোষী নহয় বুলি বিবেচনা কৰিছিল যাৰ বাবে অতিৰিক্ত আৰক্ষী বাহিনী সংস্থাপন কৰাটো প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছিল। এইটো সেই একেই যুক্তিটোৱেই আছিল যিটো উচ্চ ন্যায়ালয়ত প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল আৰু বিদ্বান ন্যায়াধীশসকলে ইয়াক নাকচ কৰিছিল যিসকলে নিৰীক্ষণ কৰিছিল:

"এতিয়া এইটো এটা অতি আচহুৱা যুক্তি যে কেৱল এটা নিৰ্দিষ্ট সম্প্ৰদায় বা জাতিৰ ব্যক্তিহে আইন পালনকাৰী নাগৰিক আছিল, আনহাতে আন সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকল নাছিল। যিকোনো সম্প্ৰদায় বা ধৰ্মৰ সদস্যৰ মাজত যিমানেই বিৰক্তিকৰ উপাদান পোৱা যাব পাৰে, সিমানেই সেই সম্প্ৰদায় বা ধৰ্মৰ সদস্যৰ মাজতো সচেতন উপাদান পোৱা যাব পাৰে।"

ইয়াত বিদ্বান বিচাৰকসকলে প্ৰকাশ কৰা মতামত আমাৰ মতে শুদ্ধ। ৰেহাই পোৱা সম্প্ৰদায়সমূহৰ সদস্যসকলৰ অধিকাংশই বা আনকি সকলোৱেই আইন-শৃংখলা পালনকাৰী আছিল যদিও ৰাষ্ট্ৰৰ হৈ এই কথা কোৱা হোৱা নাছিল যে ৰাজ্যখনৰ এই ২৪-খন গাঁৱত অন্যান্য সম্প্ৰদায়সমূহৰ অন্তৰ্গত কোনো শান্তিপ্ৰিয় আৰু আইন-শৃংখলা পালনকাৰী ব্যক্তি নাই যাৰ ওপৰত শাস্তিমূলক ৰাশি আৰোপিত নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল। উচ্চ ন্যায়ালয়ত দাখিল কৰা আবেদনৰ দফা ৫(চ)-ত প্ৰতিবাদীয়ে ব্যক্ত কৰিছিল যে :

"যে পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা অধিসূচনাখন ভাৰতৰ সংবিধানৰ অতিক্ৰমণীয় (শক্তি বিৰুদ্ধ) কাৰণ ই এখন গাঁৱৰ নাগৰিকৰ মাজত ধৰ্ম, জাতি বা বৰ্ণৰ ভিত্তিত বৈষম্য কৰে, যিহেতু ই মহম্মদ ধৰ্ম স্বীকাৰ কৰা ব্যক্তি আৰু আনৰ মাজত আৰু যিসকল ব্যক্তি জাতি অনুসৰি মুছলমান আৰু হৰিজন আৰু বাকীসকলৰ মাজতো পাৰ্থক্য কৰে। সেয়েহে ই ভাৰতৰ সংবিধানৰ ১৫ নং অনুচ্ছেদৰ বিধান উলংঘা কৰে।"

ইয়াৰ উত্তৰ ৰাজ্যৰ দ্বাৰা দিয়া হৈছিল এই ধৰণে :

"এই গাঁওসমূহৰ হৰিজন আৰু মুছলমান বাসিন্দাসকলক অতিৰিক্ত বাহিনীৰ খৰচৰ যিকোনো অংশ বহন কৰাৰ দায়িত্বৰ পৰা ৰেহাই দিয়া হৈছে তেওঁলোকৰ ধৰ্ম, জাতি বা বৰ্ণৰ বাবে নহয় বৰঞ্চ অতিৰিক্ত বাহিনী নিয়োজিত কৰা ২৪-খন গাঁৱত তেওঁলোকক শান্তিপ্ৰেমী আৰু আইন-শৃংখলা পালনকাৰী নাগৰিক বুলি পৰিচয় পোৱাৰ বাবেহে।"

দেখা যায় যে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সন্মুখত আবেদনৰ পৰ্যায়তো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰত এয়া নহয় যে আন সম্প্ৰদায়ৰ শান্তিপ্ৰেমী আৰু আইন-শৃংখলা পালন কৰা কোনো ব্যক্তি নাছিল, যদিও এইটো হ'ব পাৰে যে ৰাজ্যৰ মতে এই অন্যান্য সম্প্ৰদায়সমূহৰ এক বৃহৎ সংখ্যকেই আনফালে প্ৰৱল আছিল। যদি সেয়াই হয়, তেন্তে ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে অধিসূচনাখনে কেৱল "জাতি" বা "ধৰ্ম"ৰ ভিত্তিত আন সম্প্ৰদায়ৰ আইন-শৃংখলা পালনকাৰী সদস্যসকলৰ বিৰুদ্ধে আৰু মুছলমান আৰু হৰিজন সম্প্ৰদায়ৰ সপক্ষে বৈষম্যমূলক ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে (এইটো ধৰি লৈ যে তেওঁলোকৰ প্ৰতিজনেই "শান্তিপ্ৰেমী আৰু আইন-শৃংখলা পালনকাৰী" আছিল)। যদি আন ভিত্তি আছিল তেন্তে সেইবোৰ অধিসূচনাত উল্লেখ কৰা উচিত আছিল। এইটো স্পষ্ট যে অধিসূচনাখন অনুচ্ছেদ ১৫(১)-ৰ চৰ্তৰ প্ৰত্যক্ষ বিপৰীত আছিল আৰু অধিসূচনাৰ ৪ নং অনুচ্ছেদত এটা নিৰ্দিষ্ট সাংবিধানিক নিষেধাজ্ঞা উলংঘা কৰা বুলি নিন্দা কৰা হৈছে। আমাৰ মতে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বিদ্বান ন্যায়াধীশসকলে অধিসূচনাৰ এই অনুচ্ছেদটো বাতিল কৰাটো স্পষ্টভাৱে সঠিক আছিল।

আবেদন বিফল হয় আৰু খাৰিজ কৰা হয়। যিহেতু উত্তৰদাতা হাজিৰ হোৱা নাই সেয়েহে খৰচৰ ক্ষেত্ৰত কোনো আদেশ নাথাকিব।

আপীল খাৰিজ কৰা হৈছে।

###########